

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განხორციელების თეორიული ასპექტები

ალექსანდრე ვაჭარაძე

თსუ დოქტორანტი

რეზიუმე

მოცემულია პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განხორციელების შესახებ არსებული ცნობილი თეორიების ანალიზი. განხილულია და დახასიათებული უცხოელ მკვლევართა ცნობილი მოსაზრებები პირდაპირი უცხოური ინვესტიციათა მოტივაციასთან დაკავშირებით და მოცემულია მათი შეფასება.

განხილულია შემდეგი თეორიები: ნეოკლასიკური ვაჭრობის თეორია, რომელსაც მიეკუთვნება ჰექშერ-ოლინის (წარმოების ფაქტორთა თანაფარდობის) თეორია; საკუთრების უპირატესობის თეორია; ადგილმდებარეობის და ტრანსნაციონალიზაციის უპირატესობის თეორია, როგორც ეკლექტიკური პარადიგმა, „ცოდნა-კაპიტალის“ მოდელი და პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციათა განხორციელების რისკის დივერსიფიკაციის თეორია.

გაანალიზებულია მკვლევართა მოსაზრებები, რომლებიც ვერტიკალურ და ჰორიზონტალურ პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს კარგად ხსნიან საოპერაციო ხარჯებისა და ცოდნა-კაპიტალის მოდელით. განხილულია მკვლევართა მოსაზრებები რისკის დივერსიფიკაციის თეორიასთან დაკავშირებით, რაც გულისხმობს პირდაპირ უცხოური ინვესტიციებს იმ მიზნით, რომ მიღწეულ იქნას „საქმიანობის რისკის“ დივერსიფიკაცია.

საკვანძო სიტყვები: პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები, ფაქტორების თანაფარდობის, ადგილმდებარეობისა და ტრანსნაციონალიზაციის უპირატესობის, „ცოდნისა და კაპიტა-

ლის”, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების რისკის დივერსიფიკაციის თეორიები.

ძირითადი ტექსტი

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში არ არსებობს ერთიანი (ყველასთვის მისაღები) ეკონომიკური თეორია, რომელიც განმარტავს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ყველა განმსაზღვრელ ფაქტორს. ნაცვლად ამისა არის რამდენიმე ფრიად განსხვავებული (ზოგიერთ შემთხვევაში საპირისპირო) ეკონომიკური თეორია, რომელიც შეისწავლის ამა თუ იმ ტიპის პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განმსაზღვრელ ფაქტორებს განცალკევებით. მაგალითად მეცნიერი აგარვალი (1980), განასხვავებს 13 ეკონომიკურ მოდელს გაერთიანებულს 4 კატეგორიად. ეს კატეგორიებია: (1) „სრული კონკურენციის ჰიპოთეზა“; (2) „არასრული კონკურენციის ჰიპოთეზა“; (3) „საინვესტიციო კეთილდღეობის ჰიპოთეზა“ და (4) „პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემოღინების განმსაზღვრელი ფაქტორები“. ამ მიმართულებით უფრო ახალი კვლევა, მეცნიერ ფაეტის (2009) ნაშრომი, სადაც ნაცვლად 13 თეორიისა განხილულია 9 ძირითადი ეკონომიკური თეორია და მოდელი. წინამდებარე ნაშრომში წარმოდგენილია სამეცნიერო-კვლევით ლიტერატურაში პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებთან (პირდაპირ და არაპირდაპირ) დაკავშირებული ძირითადი ეკონომიკური თეორიები, დაწყებული 1960-იანი წლებიდან თანამედროვე პერიოდამდე. **(1)**

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შესახებ არსებული თეორიული მოსაზრებები

ნეოკლასიკური ვაჭრობის თეორია და პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განმსაზღვრელ ერთ-ერთ პირველ ეკონომიკურ მოდელად შეგვიძლია მივიჩნიოთ ნეოკლასიკური ვაჭრობის თეორია. კონკრეტულად, ასეთია ჰექშერ-ოლინის, წარმოების ფაქტორთა თანაფარდობის თეორია, რომელიც პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს განიხილავს, როგორც კაპიტალით საერთაშორისო ვაჭრობის ინ-

სტრუქტურის. ჰექშერ-ოლინის თეორია დაფუძნებულია $2 \times 2 \times 2$ ზოგადი ნონასწორობის მოდელზე. კონკრეტულად, ორი ქვეყანა (ერთი ქარბი კაპიტალით, ხოლო მეორე ქარბი შრომით), ორი საწარმოო ფაქტორი (შრომა და კაპიტალი) და ორი საქონელი (შრომატევადი და კაპიტალტევადი). მოდელში დაშვებულია, რომ არის სრული კონკურენცია, როგორც სასაქონლო, ასევე საწარმოო ფაქტორების ბაზარზე; ასევე იდენტურია მასშტაბის მუდმივი ეფექტი; არ არის სატრანსპორტო ან სხვა ტიპის ხარჯი საქონლისა და კაპიტალის ბაზარზე. ჰექშერ-ოლინის თეორიის თანახმად ქვეყნებს გააჩნიათ საწარმოო ფაქტორების განსხვავებული შეფარდებითი უპირატესობანი. აღნიშნული თეორიის ეკონომიკური შინაარსი მდგომარეობს შემდეგში: ქვეყანა რომელსაც გააჩნია შეფარდებითი უპირატესობა კაპიტალტევადი პროდუქციის წარმოებაში, სპეციალიზდება ამ მიმართულებით და, ან ექსპორტზე გაიტანს იმ საქონელს, რომლის შემთხვევაშიც მას აქვს წარმოების ქარბი ფაქტორი (ამ შემთხვევაში კაპიტალტევადი საქონელი), ან უშუალოდ გადაიტანს წარმოების პროცესს (რაც გულისხმობს პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციას) იმ ქვეყანაში, სადაც კაპიტალი დეფიციტურია და შესაბამისად შედარებით ძვირად ღირებულიც, ვიდრე თავის ქვეყანაში. თეორიის თანახმად, ეს პროცესი გაგრძელდება მანამ, სანამ საწარმოო ფაქტორების ფასები არ გაუტოლდება ერთმანეთს.

ჰექშერ-ოლინის თეორიის მსგავსად, მაკდუგალ-კემპის მოდელის თანახმადაც კაპიტალი მიედინება იმ ქვეყანაში, სადაც უფრო მაღალი სარგებელია კაპიტალზე. ეს მოდელი, ისევე როგორც ჰექშერ-ოლინის თეორია, ეფუძნება დაშვებებს, როგორცაა: სრული დასაქმების პირობები და მასშტაბის მუდმივი ეფექტი, იმ განსხვავებით, რომ მაკდუგალ-კემპის თეორია დაფუძნებულია ერთ საქონელზე (ნაცვლად ორისა ჰექშერ-ოლინის შემთხვევაში) და წარმოების ორ ფაქტორზე. (2)

საერთო ჯამში, ნეოკლასიკური ვაჭრობის თეორიებით განხილული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განმსაზღვრელ ფაქტორებზე დიდ გავლენას ახდენს გადასახადები, რომელიც ზღუდავს კაპიტალის თავისუფალ მიმოქცევას. შესაბამისად, ამ

თეორიის თანახმად, სახელმწიფოს შეუძლია ითამაშოს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი როლი, რათა ხელი შეუწყოს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემოღინებას.

საკუთრების უპირატესობის თეორია. ნეოკლასიკური ვაჭრობის თეორია, როგორც ეკონომიკური მოდელი პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების სპეციფიკური მახასიათებლების შესასწავლად, ფართოდ არის გაკრიტიკებული მკვლევართა მიერ. მათ შორის, ერთ-ერთი პირველი ახალგაზრდა მეცნიერი, რომელმაც ეჭვქვეშ დააყენა ნეოკლასიკურ მოდელის შესაძლებლობები (იგი შეეცადა აეხსნა პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განხორციელების მოტივაცია, იყო ჰაიმერი (1976). მისი აზრით სრულყოფილი კონკურენციის პირობების დაშვება ნეოკლასიკურ თეორიაში ვერ ხსნის პირდაპირი უცხოური ინვესტიციათა არსებობის ფენომენს. ჰაიმერის აზრით, პირიქით, სწორედ საერთაშორისო ბაზარზე შეზღუდული კონკურენციის პირობები განმარტავს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოტივაციას. მის შემთხვევაში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები განხილულია მრავალეროვნული კორპორაციების (MNC) თეორიის მეშვეობით, რომლის თანახმადაც მრავალეროვნული კორპორაციები არიან დიდი საწარმოები, რომელთაც გააჩნიათ საბაზრო ძალაუფლება. ჰაიმერი იყენებს მონოპოლისტური უპირატესობის ცნებას და მისი მეშვეობით განმარტავს მიზეზებს თუ რატომ ხორციელდება პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები. მისი აზრით, უცხოურ საწარმოებს ჭირდებათ “საკუთრების უპირატესობები”, როგორიცაა: პროდუქციის „უნიკალურობა“, ნარმოების ახალი ტექნოლოგიები ან საავტორო უფლებები, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განსახორციელებლად. რაც უფრო მაღალია თითოეული ზემოთ მოყვანილი ფაქტორის როლი, მით მეტი მოტივაცია აქვს უცხოურ საწარმოს პირადად განახორციელოს ნარმოების პროცესი უცხო ქვეყნის ტერიტორიაზე, ვიდრე გააფორმოს შეთანხმება ერთობლივი საწარმოს შექმნის შესახებ (ან მიაღწიოს ლიცენზიები ადგილობრივ მწარმოებლებს). ამ შემთხვევაში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციის ერთ-ერთი მთავარი განმსაზღვრელი ფაქტორი არის ის,

რომ საწარმომ უცხო ბაზარზე შესვლისას არ დაკარგოს უპირატესობა, რაც მას გააჩნია წარმოების პროცესში, იქნება ეს პროდუქციის უნიკალურობა, სავაჭრო ნიშანი, თუ წარმოების ახალი ტექნოლოგია.(3)

საკუთრების უპირატესობის თეორიის თანახმად, გარკვეულ ფაქტორებს, როგორიცაა საპროექტო-კონსტრუქტორული სამუშაოები (R&D), სარეკლამო ხარჯები, ტექნოლოგიები, კაპიტალიზაცია, საწარმოს მოცულობა, მასშტაბის დადებითი ეფექტი და გამოცდილება, აქვთ გავლენა მრავალეროვნული კორპორაციების გადარჩევა-ტილებებზე პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განხორციელებასთან დაკავშირებით.

საკუთრების, ადგილმდებარეობის და ტრანსნაციონალიზაციის უპირატესობის თეორია. დანიინგმა (1979) გააერთიანა ტრანსნაციონალიზაციის თეორია ტრადიციულ ვაჭრობის თეორიასთან და შექმნა ეგრეთ წოდებული „ეკლექტიკური პარადიგმა“, რომელიც განმარტავს მიზეზებს, თუ რატომ ცდილობენ საწარმოები გავიდნენ საერთაშორისო ბაზარზე და რა მეთოდებით უნდა განხორციელონ მათ ეს შესვლა (პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებით, ექსპორტით თუ ლიცენზირებით).(4)

მრავალეროვნული კორპორაციების მოდელის თანახმად პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განმსაზღვრელი ფაქტორები წარმოდგენილია შემდეგი სამი ტიპის უპირატესობათა გათვალისწინებით: (1) საკუთრება, (2) ადგილმდებარეობა და (3) ტრანსნაციონალურობა. აქედან პირველი (საკუთრების საფუძველზე მინიჭებული უპირატესობა) ითვალისწინებს ისეთ უპირატესობებს, რომელიც გააჩნია საწარმოებს პროდუქციის წარმოების პროცესში, როგორიცაა:

- კონკურენტული უპირატესობა ადგილობრივ მწარმოებლებთან შედარებით;
- პატენტი;
- ტექნიკური გამოცდილება;
- მენეჯერული უნარები; და
- რეპუტაცია.

ადგილმდებარეობის ფაქტორი ითვალისწინებს ისეთ მოტივებს, როგორიცაა:

- დაცული ბაზრის დაკავება, სადაც ტარიფები ან სხვა შეზღუდვები აფერხებს პროდუქციის ექსპორტით შეტანას;
- ხელსაყრელი საგადასახადო კოდექსი;
- წარმოების და ტრანსპორტირების დაბალი ტარიფები;
- დაბალი რისკი; და
- კონკურენციისთვის ხელსაყრელი (სამართლებრივი თვალსაზრისით) გარემო.

რაც შეეხება ტრანსნაციონალიზაციის ფაქტორს, ამ დროს საწარმოები ახორციელებენ პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს და უშუალოდ სხვა ქვეყნის ტერიტორიაზე იწყებენ წარმოების პროცესს იმიტომ, რომ: 1) შეამცირონ საოპერაციო ხარჯები, 2) შეამცირონ სხვა საწარმოების მხრიდან იმიტაციის რისკები, 3) შეინარჩუნონ კონკურენტული უპირატესობა და რეპუტაცია უცხო ქვეყნების ბაზარზე ეფექტური მართვითა და ხარისხის კონტროლით. ტრანსნაციონალიზაციის მეთოდი ძირითადად განპირობებულია საკუთრების უპირატესობის „საზოგადოებრივი საქონლის“ ბუნებით. ამ მოდელის თანახმად, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების წილი განსაკუთრებით მაღალია ეკონომიკის ისეთ სფეროებში, რომლებიც მოიცავენ საპროექტო-საკონსტრუქტორო, ტექნოლოგიური და მარკეტინგული პროდუქციის წარმოებას.

საერთო ჯამში, საკუთრების, ადგილმდებარეობისა და ტრანსნაციონალიზაციის უპირატესობათა თეორია, სხვა ფაქტორებთან ერთად, როგორებიცაა: ბაზრის მოცულობა, ტრანსპორტირების ხარჯები, სამუშაო ძალაზე დანახარჯები, პოლიტიკური რეჟიმი, ინფრასტრუქტურა და მასზე საკუთრების უფლება მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების, როგორც გადინებას, ასევე შემოდინებას.

ჰორიზონტალური და ვერტიკალური პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების თეორია. ჰორიზონტალური და ვერტიკალური პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების თეორია წარმოადგენს ალტერნატიულ მეთოდს, რომელიც განიხილავს მრავალეროვ-

ნული კორპორაციების ქმედებასა და, კონკრეტულად, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განმსაზღვრელ ფაქტორებს, როგორც „საკუთრებისა“ და „ადგილმდებარეობის“ უპირატესობათა მეშვეობით, ასევე ისეთი ფაქტორების დახმარებით, როგორიცაა ტექნოლოგიები და ქვეყნის სხვა მახასიათებლები.

ჰორიზონტალური პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემთხვევაში საკუთრების უპირატესობა ძირითადად გულისხმობს ცოდნასა და კაპიტალს, ხოლო ადგილმდებარეობის უპირატესობა მოიცავს ქვეყნაში ბაზრის ტევადობას, საშუალო და საშუალოზე მაღალ სავაჭრო ხარჯებს. ამავე დროს ვერტიკალური ტიპის პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემთხვევაში დაბალ სავაჭრო ხარჯებსა და ქვეყნის სხვა სპეციფიკურ მახასიათებლებს.

ჰორიზონტალური პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოდელი განხილულია მარკუსენის და ვენაბლეს (1998) ნაშრომში, სადაც ავტორებმა ზოგადი ნონასწორობის მოდელში გამოიყენეს კურნოტის ოლიგოპოლია, რათა განესაზღვრათ: მრავალეროვნული კორპორაციების გადანაცვები; ვაჭრობის სტრუქტურა; და პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები (რომელიც, თავის მხრივ, დაკავშირებული იყო ბაზრის მოცულობასთან, სავაჭრო ხარჯებთან, მიკროეკონომიკურ დონეზე, მასშტაბის ეკონომიასთან და სამუშაო ძალის კვალიფიკაციის დონეებთან). მათი დასკვნით, მრავალეროვნულ კორპორაციებს ჰქონდათ უპირატესობა ადგილობრივ მწარმოებლებთან შედარებით მაშინ, როდესაც:

- კონკრეტული პროდუქციის გატანა მსოფლიო ბაზარზე პრობლემას წარმოადგენდა;
- როდესაც ქვეყნების ბაზრების მოცულობა და დანახარჯი სამუშაო ძალაზე დაახლოებით ერთნაირი იყო; და
- როცა ტრანსპორტირების ხარჯები მაღალი იყო. (5)

ვერტიკალური პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები განხილულია ჰანგისა და მარკუსენის (1999) ნაშრომში, სადაც მათ გამოიყენეს 2×2 მოდელი შუალედური პროდუქტებით. მო-

დელში ნავარაუდებია, რომ სანარმოები აწარმოებენ, როგორც პროდუქციას, რომელსაც აქვს მასშტაბის მუდმივი ეფექტი, ისე პროდუქციას, რომელსაც აქვს მასშტაბის მზარდი ეფექტი. მასშტაბის მუდმივი ეფექტის მქონე პროდუქციის წარმოების პროცესში ჩართული იყო, როგორც კვალიფიციური სამუშაო ძალის მიერ დამზადებული შუალედური პროდუქტი (რომელიც ინარმოებოდა საბაზისო ქვეყანაში), ასევე არაკვალიფიციური სამუშაო ძალის მიერ დამზადებული შუალედური პროდუქტი. ამ მოდელის თანახმად მრავალეროვნული კორპორაციების გადწყვეტილება ვერტიკალური პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების თაობაზე მიიღებოდა ისეთი ფაქტორების გათვალისწინებით, როგორიცაა: ტრანსპორტირების ხარჯი, ბაზრის მოცულობა (ტევადობა) და უცხო ბაზარზე სანარმოო ფაქტორების სიჭარბის არსებობა. საბოლოო პროდუქციაზე ტრანსპორტირების მაღალი გადასახადი უარყოფითად მოქმედებდა ვერტიკალური პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განხორციელებაზე იმ სანარმოების შემთხვევაში, რომლებიც წარმოების პროცესში იყენებდნენ შუალედურ პროდუქტებს. ასეთი ვითარება წარმოიქმნებოდა, ვინაიდან მათ უწევდათ ორმაგი გადასახადი: პირველად, როდესაც შუალედური პროდუქტები შეჰქონდათ უცხო ქვეყანაში და მეორედ, როდესაც საბოლოო პროდუქცია გამოჰქონდათ და შეჰქონდათ თავიანთ ქვეყანაში. საერთო ჯამში, ბაზრის დიდი მოცულობა, და/ან ჭარბი წარმოების ფაქტორების არსებობა ბაზარზე დადებითად მოქმედებს ვერტიკალურ პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციების განხორციელებაზე.⁽⁶⁾

ზოგადად შეიძლება ითქვას, რომ მრავალეროვნული კორპორაციები ამჯობინებენ ჰორიზონტალური პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციების განხორციელებას მაშინ, როდესაც მათ სურთ თავიანთი წარმოების გადატანა მომხმარებლებთან (გასაღების ბაზრებთან) ახლოს, რომ ამით შეამცირონ სავაჭრო ხარჯები. ამავე დროს განმსაზღვრელ ფაქტორებს შეიძლება წარმოადგენდეს: მსგავსება ადგილობრივ და უცხოურ ბაზრებს შორის, ასევე მსგავსება სანარმოო ფაქტორებით უზრუნველყოფაში

და/ან მაღალი ტრანსპორტირების ხარჯები. მრავალეროვნული კორპორაციები არჩევენ ვერტიკალურ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განხორციელებას, როდესაც, მაგალითად, მათ სურთ გადაიტანონ არაკვალიფიცირებული სამუშაო ძალის მიერ განხორციელებული წარმოების პროცესი, ისეთ ქვეყნებში, სადაც არის შედარებით ჭარბი არაკვალიფიციური მუშახელი. ასეთი ინვესტირების გამსაზღვრელ ფაქტორად შეიძლება ჩაითვალოს განსხვავება საწარმოო ფაქტორების განვითარების დონეებს შორის.

„ცოდნა-კაპიტალის“ მოდელი. ჰორიზონტალური და ვერტიკალური პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განმსაზღვრელი მოდელები გააერთიანეს მარკუსენმა და სხვებმა (1996) და შექმნეს ცოდნა-კაპიტალის მოდელი, რომელიც განიხილავდა რამდენიმე საწარმოსა და სათაო ოფისის ფუნქციონირებას სხვადასხვა ქვეყნებში. მათ შეიმუშავეს $2 \times 2 \times 2$ მოდელი, სადაც ერთ საქონელს ჰქონდა მასშტაბის მუდმივი ეფექტის წარმოების ფუნქცია, ხოლო მეორეს საწარმოსა და კორპორაციის დონეზე მასშტაბის ეკონომია. მოდელი განიხილავდა განსხვავებული სიდიდის სახელმწიფოებს, მაღალი და დაბალი ტრანსპორტირების ხარჯებით; დამატებით მოდელში დაწესებული იყო შეზღუდვები პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებზე. მოდელის თანახმად, შესაძლებელი იყო უცხოურ საწარმოთა არსებობა რომელიმე ქვეყანაში, მხოლოდ, აუცილებლობას წარმოადგენდა ადგილობრივ საწარმოთა ყოფნა ორივე ქვეყანაში (სადაც სავაჭრო ხარჯები იყო მაღალი და პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები შეზღუდული). ვაჭრობის ლიბერალიზაციის შემდეგ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები კვლავ აკრძალული იყო. მოდელი არ გვაძლევდა მნიშვნელოვნად განსხვავებულ შედეგებს, რადგან: ადგილობრივი საწარმოები ისევ განაგრძობდნენ ფუნქციონირებას ორივე ეკონომიკაში; როდესაც პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებზე შეზღუდვები მოიხსნა, უფრო მეტად ჰორიზონტალური პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები განხორციელდა (მოდელში განხილული პარამეტრების გათვალისწინებით); ხოლო როდესაც ორივე შეზღუდვა (ვაჭრობისა

და პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების), მოიხსნა მოხდა ვერტიკალური პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განხორციელებაც (ქვეყნაში ჭარბი საწარმოო ფაქტორების არსებობიდან გამომდინარე). (7)

აღნიშნული მოდელის გაერთიანებით ტრანსნაციონალიზაციის თეორიასთან მარკუსენმა (2002) წარმოადგინა ახალი მოდელი, რომლის თანახმადაც მრავალეროვნულ კორპორაციებს ექსპორტირებისა და პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განხორციელების გარდა შეეძლოთ საზღვარგარეთულ ბაზარზე მესამე გზითაც შეღწევა. კონკრეტულად, ეს ხდებოდა ლიცენზირებით, როდესაც საწარმო ადგილობრივ მწარმოებელთან აფორმებდა ხელშეკრულებას და მისი დახმარებით იკავებდა უცხოურ ბაზარს. ამ მოდელის თანახმად მრავალეროვნული კორპორაციები ამჯობინებენ პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს, მაშინ როდესაც უცხო ბაზარს აქვს დიდი ტევადობა და/ან როდესაც ბაზარზე დაბალი და მაღალი ხარისხის პროდუქტები ერთმანეთის ცუდი შემცვლელეები არიან. ამავე დროს მრავალეროვნული კორპორაციები არჩევენ ლიცენზირებას, როდესაც უცხო ბაზრის ტევადობა არის მცირე და/ან როდესაც ბაზარზე მაღალი და დაბალი ხარისხის პროდუქტები ერთმანეთის კარგი შემცვლელეები არიან. რაც შეეხება ეთიერისა და მარკუსენის (1996) და მარკუსენის (2001) მოდელებს, მათ გამოიკვლიეს არა პროდუქციის ბაზარი, არამედ წარმოების პროცესი, როდესაც სწავლობდნენ პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებსა და ლიცენზირებას შორის მრავალეროვნული კორპორაციების გადანყვებილებებს. ავტორთა აზრით, ლიცენზირების დროს ადგილობრივმა კონტრაქტორმა შეიძლება გაითავისოს წარმოების პროცესი და დამოუკიდებლად დაიწყოს წარმოება. ამგვარ შემთხვევებში და კონკრეტულად, როდესაც ეკონომიკური აგენტების კვალიფიკაციის დონე მაღალია, ინვესტორი საწარმოები ლიცენზირების ნაცვლად პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განხორციელებას ამჯობინებენ. ამგვარი ქცევის მიზანია საკუთარ უპირატესობათა დაცვა ადგილობრივ მწარმოებლებთან მიმართებაში. (8)

ცოდნა-კაპიტალის მოდელზე დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ მკვლევართა აზრი იყოფა რამდენიმე მიმართულებით. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განმსაზღვრელი ფაქტორების შესწავლისას, ზოგიერთი მეცნიერი უპირატესობას ანიჭებს ჰორიზონტალურ მოდელს, ზოგიერთი ვერტიკალურს და არიან ისეთებიც, რომლებიც ცოდნა-კაპიტალის მოდელს უჭერენ მხარს. ჰანსონი და სხვების (2001) აზრით ვერტიკალური პირაპირი უცხოური ინვესტიციები რეალურ პრაქტიკაში უფრო ხშირი შემთხვევაა, ვიდრე ამას თეორია განმარტავს. მათი მტკიცებით, მრავალეროვნული კორპორაციების არჩევანი არ დგას მხოლოდ ექსპორტსა და პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს შორის, ვინაიდან ეს ორი არჩევანი ყოველთვის არ არის ერთმანეთის შემცვლელი ცნებები. უფრო კონკრეტულად, ავტორებმა წამოაყენეს მოსაზრება, რომ მრავალეროვნული კორპორაციების არჩევანი ასევე დამოკიდებულია მათ კონკრეტულ მიზნებზე, ანუ რაზე არიან ისინი ორიენტირებულნი: 1) წარმოებაზე, თუ 2) გასაღებაზე. ასეთი განმარტებით, გასაღებაზე ორიენტირებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიცია შეიძლება ჩაითვალოს, როგორც უცხოურ ბაზარზე შექმნილი „საექსპორტო პლატფორმა“.(10)

რისკის დივერსიფიკაციის თეორია. გარდა ვერტიკალური და ჰორიზონტალური პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებისა, რომლებიც კარგად არის ახსნილი საოპერაციო ხარჯებისა და ცოდნა-კაპიტალის მოდელებით, მკვლევარები განიხილავენ, კიდევ ერთ თეორიას, რისკის დივერსიფიკაციის თეორიას, რაც გულისხმობს პირდაპირ უცხოური ინვესტიციებს იმ მიზნით, რომ მიღწეულ იქნას „საქმიანობის რისკის“ დივერსიფიკაცია. სამეცნიერო ლიტერატურაში განიხილავენ რისკის „ორმაგ დივერსიფიკაციასაც“, რაც გულისხმობს სხვადასხვა საქონელის სხვადასხვა ქვეყნებში წარმოებას (როგორც (1) პროდუქტის დივერსიფიკაცია და (2) ადგილმდებარეობის დივერსიფიკაცია). მოდელის თანახმად, მრავალეროვნულ კორპორაციებს სურთ რისკისგან თავის არიდება და ქმნიან სანარმოებს იმ ქვეყნებში, რომლებიც სხვადასხვა ეკონომიკური შოკების (როგორიცაა

რეცესიები და/ან მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ცვლილება) დროს ერთმანეთთან ურთიერთქმედებაში არ არიან. ინვესტორები ასევე თავს იზღვევენ საპროცენტო განაკვეთისა და სავალუტო კურსის ცვლილებისგან. მეცნიერ ქეივის (1996) თანახმად რისკის დივერსიფიკაციის მოდელით შეიძლება აიხსნას, როგორც ჰორიზონტალური ასევე ვერტიკალური პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები, როგორც საერთაშორისო ბაზარზე, ისე ადგილობრივ ბაზარზეც.⁽¹¹⁾

საერთო ჯამში, რისკის დივერსიფიკაციის მოდელი, რომელიც ითვალისწინებს: ბაზრის რისკს, სავალუტო კურსის რისკსა და საპროცენტო განაკვეთის რისკს, კვლევების მიხედვით დგინდება, რომ შესაძლებელია იყოს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მნიშვნელოვანი განმსაზღვრელი ფაქტორი რიგ ქვეყნებში.

სამთავრობო პოლიტიკის თეორია. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები ასევე შეიძლება განხილულ იქნას ისეთ ჭრილში, სადაც კონკრეტული სახელმწიფო კონკურენციაშია სხვა სახელმწიფოებთან, რომ მიიქციოს მრავალეროვნული კორპორაციების ყურადღება. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მრავალეროვნული კორპორაციების გადანაცვეტილება ინვესტირების სხვადასხვა საფეხურზე შეიძლება გამომდინარეობდეს კონკრეტული სახელმწიფოს პოლიტიკიდან და სტიმულებიდან. სახელმწიფო ხელისუფლებას შეუძლია გავლენა იქონიოს ეკონომიკურ აგენტთა გადანაცვეტილებაზე. მან შეიძლება განახორციელოს ინვესტირება ან ერთობლივი საწარმო დააარსოს ადგილობრივ მწარმოებელთან. მათ გადანაცვეტილებებზე ასევე გავლენას ახდენს მნიშვნელოვანი საკითხი: თუ რომელ გეოგრაფიულ რეგიონში განახორციელონ ინვესტიციები, ახალი საწარმო ააშენონ, თუ არსებული შეისყიდონ. კონკრეტული ფაქტორები, რითიც შესაძლებელია ხელისუფლებამ ნაახალისოს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები, მოიცავს: გადასახადებს, სუბსიდიებს, ფინანსურ გარიგებათა მხარდაჭერას, აგრეთვე, საექსპორტო და მოგების რეპატრიაციის პირობებს. ზემოთხსენებული ფაქტორები (განხილულ ეკონომიკურ ფაქტორებთან ერთად), დღესაც

მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს ეკონომიკური აგენტების გადანყვებილებზე თუ სად განახორციელონ მათ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები.

სამეცნიერო ლიტერატურაში, ძირითადად, განასხვავებენ სამი მთავარი ტიპის საინვეტიციო სტიმულებს. ესენია: (1) ფისკალური სტიმულები, როგორიცაა ხელსაყრელი მოგების, აქციზის, იმპორტ-ექსპორტის გადასახადები და მისთ., (2) ფინანსური სტიმულები, რაც გულისხმობს სამთავრობო გრანტებს, სამთვრობო კრედიტებს, სუბსიდიებს, მთავრობის მონაწილეობას სააქციო კაპიტალში, სამთავრობო დაზღვევას შეღავათიანი ტარიფით; და (3) სხვა სტიმულები, რაც ითვალისწინებს ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებას, საშეღავათო რეჟიმს გაცვლით კურსთან მიმართებაში, ასევე სხვადასხვა ხელშეწყობ სერვისებს უცხოელი ინვესტორების საკეთილდღეოდ.

დასკვნა

საერთო ჯამში, სამთავრობო პოლიტიკის თეორიით მოცმულ ფაქტორებს, როგორიცაა კორპორაციული გადასახადი, საგადასახადო შეღავათები, ტარიფები და სხვა ფისკალური თუ ფინანსური სტიმულები, კვლევების თანახმად, რიგ შემთხვევებში გააჩნიათ მნიშვნელოვანი განმსაზღვრელი ძალა პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებისთვის მოზიდვისას. შესაბამისად შეიძლება ჩაითვალოს, როგორც უცხოური ინვესტორების თვალში ერთ-ერთ საყურადღებო განმსაზღვრელ ფაქტორად.

ზოგადად, არსებული სამეცნიერო ლიტერატურიდან ირკვევა, რომ საგადასახადო პოლიტიკა უფრო ნაკლებად ხსნის პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს, ვიდრე დანარჩენი ფაქტორები, როგორიცაა ბაზრის მოცულობა, ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის ტემპი, ძირითადი ინფრასტრუქტურა, პოლიტიკური სტაბილურობა თუ საწარმოო ხარჯები. შესაბამისად, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ფისკალური სტიმულები სხვა ფაქტორებთან ერთად კვლევის პროცესში უფრო მეტად ავლენენ მოდელის არსს. ისინი უფრო აძლიერებენ და მატებენ მოდელს განმარტებით ძალას (ვიდრე ანაცვლებენ სხვა ფაქტორებს).

მხოლოდ საგადასახადო პოლიტიკას არ შესწევს ძალა დამოუკიდებლად გააბათილოს ან გაანეიტრალოს საინვესტიციო გარემოს არასახარბიელო (შემზღუდავი) ნეგატიული მახასიათებლები, თუმცა მას შეუძლია სხვა ხელსაყრელი ფაქტორების არსებობის შემთხვევაში მნიშვნელოვნად გააუმჯობესოს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემოდინება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Agarwal, J.P. (1980) Determinants of foreign direct investment: a survey. *Weltwirtschaftliches Archiv* 106: 739–773;
2. Caves, R.E. (1996) *Multinational Enterprise and Economic Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press;
3. Dunning, J.H. (1979) Explaining changing pattern of international production: in defence of eclectic theory. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 41: 269–296;
4. Ethier, W. and Markusen, J.R. (1996) Multinational firms, technology diffusion and trade. *Journal of International Economics* 41: 1–28;
5. Faeth I. (2009) Determinants Of Foreign Direct Investment – A Tale Of Nine Theoretical Models. *Journal of Economic Surveys* (2009) Vol. 23, No. 1, pp. 165–196;
6. Hanson, G.H., Mataloni, R.J. and Slaughter, M.J. (2001) Expansion strategies of U.S. multinational firms. NBER Working Paper 8433. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research;
7. Hymer, S.H. (1976) *The International Operations of National Firms: A Study of Direct Investment*. Cambridge, MA: MIT Press;
8. Kindleberger, C.P. (1969) *American Business Abroad: Six Lectures on Foreign Direct Investment*. New Haven, CT: Yale University Press;
9. Markusen, J.R. (2001) Contracts, intellectual property rights, and multinational investment in developing countries. *Journal of International Economics* 53: 189–204;
10. Markusen, J.R. (2002) *Multinational Firms and the Theory of International Trade*. Cambridge, MA: MIT Press. Markusen, J.R. and

Venables, A.J. (1998) Multinational firms and the new trade theory. *Journal of International Economics* 46: 183–203;

11. Markusen, J.R., Venables, A.J., Konan, D.E. and Zhang, K.H. (1996) A unified treatment of horizontal direct investment, vertical direct investment, and the pattern of trade in goods and services. NBER Working Paper 5696. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.

THE THEORETICAL ASPECTS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT

Aleksandre Vacharadze

Phd Student, TSU

RESUME

The study presents an analysis of the known theories of foreign direct investment. The well-known studies of foreign scholars on the motivations of foreign direct investment and their assessments are discussed and characterized. The discussed and well-known foreign researchers are concerned about the motivation of foreign direct investment and their evaluation.

The following theories are considered: the neoclassical theory of trade belonging to Heckscher-Ollen (theory of the ratio of factors); Theory of the advantage of property; The theory of the advantage of location and transnationalization, as an eclectic paradigm, the “knowledge-capital” model and the theory of diversifying the risk of foreign direct investment.

The article examines the opinions of researchers who explain the vertical and horizontal foreign direct investment by operating costs and models of “knowledge and capital.” The paper considers the views of researchers on the theory of risk diversification, which involves direct investment in order to achieve diversification of the “activity risk”.

Key words: foreign direct investment, theories: the ratio of factors, the advantage of location and transnationalization, “knowledge-capital”, diversifying the risk of foreign direct investment.